

NOVE KNJICE

**KARLOS KASTANEDA: »PUT U IHTLAN«,
»Prosveta«, Beograd 1981.
Piše: Bojan Jovanović**

Prevod treće Kastanedine knjige »Put u Ihtlan« javlja se kod nas nakon publikovanja »Priča o moći« i »Drugog kruga moći«, odnosno četvrtog i petog dela jedinstvenog antropološkog opusa posvećenog istraživanju magijskog znanja Jaki Indijanaca. Pomenimo da je nedavno u Americi objavljena i šesta knjiga Karlosa Kastanede »Orlovske dar«, kojom autor još više zaoštavlja kontrove izibile nakon pojedinih pokušaja utvrđivanja autentičnosti onoga što predstavlja sadržaj dosadašnjih njegovih knjiga. Sagledana u kontekstu celokupnog Kastanedinog opusa, knjiga »Put u Ihtlan« predstavlja delo koje značenjski i sadržajno korespondira s ostalim knjigama, ali i delo koje poseduje izvesnu samostalnost ostvarenu u autorovom nastojanju da što neposrednije doživi i opiše suštinski aspekt magijskog znanja.

Tokom prihvatljivog učenja, opisanih u knjigama »Učenje don Huana« i »Odvojena stvarnost«, Kastaneda je inicijaciju u magijsko znanje sagledavao, pre svega, kroz njenu neposrednu povezanost s upotreboom psihodeličnih biljaka. Međutim, u ukupnom magijskom učenju meksičkih Jaki Indijanaca, čiji je nosilac Kastanedin učitelj, stari mag don Huan, upotreba halucinogenih zauzima tek neznačajno mesto, dok postupci vezani za mogućnost zaustavljanja sveta predstavljaju okosnicu ovog esoteričkog učenja. Zato se ova knjiga može, u izvesnom smislu, i smatrati idejnim kontrapunktom u odnosu na prve dve, jer razmatra mogućnost percipiranja i kontrolisanja tzv. druge stvarnosti bez neposredne upotrebe psihodeličnog bilja. U prvom delu ove knjige, naslovjenom »Zaustavljanje sveta«, Kastaneda opisuje značaj tih uporednih dvogodišnjih iskustava, započetih njegovim prvim susretom s don Huonom krajem 1960. godine, dok je drugi deo knjige pod nazivom »Put u Ihtlan« posvećen autorovim terenskim beleškama vezanim za događaje koji su neposredno prethodili njegovom »zaustavljanju sveta«. Razvijanje učenikove unutrašnje duhovne moći, u cilju zaustavljanja sveta, usaglašeno je s magijskom koncepcijom realnosti, prema kojoj je svet samo opis date stvarnosti uboličen na osnovu elementarnih kulturnih konvencija. Naučeni da stvarnost svakodnevnog života podražavamo sopstvenim, neprekidnim tokom čulnih interpretacija, mi privatamo dati opis sveta ne stavljajući nikad u sumnju njegovu realnost. Međutim, naša stvarnost je samo jedna verzija mogućih opisa sagledanih iz perspektive jednog integralnog viđenja same realnosti. Suprotstavljen dogmatsko-racionalističkom opisu stvarnosti, čarobnjački, tj. magijski opis sveta, koji je tokom više godina bio predmet Kastanedinih učenja, otkrio je znatiželjnom antropologu do tada nepoznatu stvarnost, zapravo novi opis sveta sposoban da stavi u sumnju isključivost njegovih dotadašnjih predstava. Zaustavljanje sveta predstavlja zato ne samo prvi korak ka viđenju, već i jednu od najbitnijih metodoloških postavki u celokupnom magijskom učenju i odnosu prema realnosti, jer čitavoj koncepciji magijskog saznanja daje jedinstvenu mētodološku koherentnost i u inicijacijskoj osnovi saznanjog iskustva otvara mogućnost prevazilaženja dotadašnjih saznanjnih ograničenosti.

Za razliku od religijskog odnosa prema svetu, magijski aspekt stvarnosti podrazumeva aktivnost usmerenu ka ostvarenju mogućnosti čovekovog neposrednog iskustva. Iako polaze od istih saznanjnih pretpostavki, u biti polemičnih prema ograničenosti i isključivosti razumskog poimanja sveta, magijsko i religijsko se suštinski razlikuju upravo na osnovu različitih načina recepcije onog saznanja koje je izvan domaćaša racionalne svesti. U tom smislu bi se moglo reći da religija u institucionalizovanoj crkvenoj aktivnosti više nastoji da mistifikuje mogućnost natičulnog i transcedentnog saznanja, dok magija otvara put neposrednog sagledavanja i doživljavanja tajanstvenog i nepoznatog aspekta stvarnosti. U Bibliji se, na primer, stavlja akcenat na recepciju priče kao osnovnog posrednika ka poimanju drugačijeg saznanjog iskustva: »Zato im govorim u pričama, kaže se u Jevandelu po Mateji, jer gledajući ne vide«, kao što se ističe stav da verovanje i spoznaja ovog iskustva spadaju u domen srca: »Bistro oko srca« je stoga duhovno oko koje se napaja svetim sadržajem biblijskih priča. Međutim, cilj magijskog učenja je sticanje sposobnosti viđenja, tj. novog opažanja stvarnosti, koje, za razliku od gledanja, znači neposredan uvid u svet druge realnosti. Put sa srcem, koji odabira čovek od znanja i sa sposobnošću viđenja, odgovara njegovoj prirodi i osećanjima za život u datoj stvarnosti. Umovanje srca ucrtano je u kontekst drevne magijske tradicije, koja je pružala uporište čovekovoj integralnoj saznanjoj aktivnosti. Naravno, u okviru mestičnih nastojanja tokom razvoja religije izražavala se i potreba za neposrednim religijskim iskustvom, kao što se u društvenom funkcionisanju magije može istaći prioritet magijskih sudova u odnosu na magijsko iskustvo, jer obredi koji se

javno izvode imaju za cilj samo da potvrde relevantnost magijskih sudova, a nikako da ih doveđu u pitanje.

Značaj doživljjenog iskustva, za Kastanedu, predstavlja apsolutno jedan od najzvesnijih bazičnih impulsa koji pokreće njegova izlaganja i njegovom svedočanstvu daju obris mističkog. Poistovećujući znanje s duhovnom moći, don Huan veli da je potrebno dosta vremena da bi se sakupilo dovoljno moći da bi se moglo makar i pričati o tome. Moć je plen, ali ne postoji način na koji se eksplicitno može objasniti sakupljanje moći, jer je to, pre svega, stvar ličnog saznanja i individualnog iskustva. U tom procesu svi se mi ponašamo kao plen koji gonimo, ali upravo zbog toga, mi koji gonimo plen, postajemo nečiji tudi plen. Ova neizvesnost sticanja magijskog znanja, mogla bi se sažeto izraziti poznatim Nastasijevićevim stilovima: »love a lovljeni.« Dužnost lovca, onoga koji ovlađava magijom, sastoji se u izbegavaju opasnosti da postane plen samom sebi. Lovčev znanje mora da dosegne do izvora sile koje upravlja celokupnom prirodom. Međutim, ključ tih izvora nalazi se upravo u samoj čovekovoj prirodi. Moć, kao deo čovekove ličnosti, pripada čoveku, ali je njen priroda višestruko paradoksalna: iako nareduje čoveku šta u koje vreme da čini, ona mu ipak stoji na raspolažanju. Zato bez sticanja unutrašnje moći, ne postoji realna mogućnost susreta sa silama moći. Znatno tajanstveniji i složeniji od naše uobičajene predstave o njemu, ovaj svet se zauštavlja pred čovekovom duhovnom moći da bi se uspostavile postojeće veze i život ponovo krenuo svojim putem. Zauštavljanje postojeće realnosti je identični s mogućnošću zaustavljanja sopstvenog misaonog toka, koji odražava redosled svakodnevnog uobičajenog dogadanja. Prikupljanje moći do neposrednog otkrivenja tajne sopstvene duhovne snage neposredno je povezano s mogućnošću »ne delovanja« na već poznati i uobičajeni način. Ukoliko je delanje ono što svaku stvar čini onakvom kakvu je vidimo, onda je ne-delanje viđenje te stvari s aspekta proširenje percepcije realnosti. Mogućnost negiranja ograničenosti našeg racionalnog pogleda na stvarnost sastoji se u viđenju i činu ne-delanja koji spaja ograničenosti predmetne racionalnosti. Od rođenja smo, veli don Huan, povezani malim prstenima moći koji utvrđuju naše delanje i postojeću stvarnost. Međutim, prstenom ne-delanja čovek od znanja, onaj koji je dostigao stepen duhovne moći, može da rotira postojeću stvarnost u jednu sasvim drugačiju, novu realnost. Usljedjenu, dakle, promenom mišljenja, promenjeni postojeća stvarnost se može označiti mestom našeg duhovnog preobražaja. U magijskom svetu meksičkih Indijanaca ovo mesto je nazvano imenom Ihtlan. Svi putevi magijskog znanja vode ka ovom mestu, koje konotira s težnjama našeg nesvesnog za integracijom, čovekovog celokupnog bića. U na izgled opskurno esoteričko znanje, Kastanedin put k Ihtlanu, opisan vrlo sugestivno i maštovito, unosi novo svetlo u arhaisku mudrost magijskog saznanja, relevantnu i za dalja promišljanja ove teme, vezane, nesumnjivo, i za kulturni kontekst savremenog čoveka.

**JOVAN HRISTIĆ: »ČEHOV, DRAMSKI PISAC«,
»Nolit«, Beograd 1981.
Piše: Branislav Svilokos**

Čehov, dramski pisac, podjednako je provokativna ličnost kako za pozorišne praktičare, tako i za teoretičare dramske reči. O velikom ruskom dramatičaru pisano je mnogo, međutim, u našoj lektiri jedva da postoji nekoliko prevoda i studija čiji su autori, uglavnom, reditelji koji su se direktno suočili s tajnom Čehovljevog sveta. U tom svetlu posmatranja, Hristićeva, knjiga gotovo da dobija, s obzirom na tematiku, pionirsku u domaćoj dramskoj eseistici.

Knjiga »Čehov, dramski pisac« nema revolucionarne pretenze u tumačenju dela velikog dramskog pisca. Ona kao da je nastala na kraju jednog dugog istraživačkog puta, na kojem je autor konsultovao masu interpretacija i učisaka drugih, analizirao vremenski i društveni milje u kojem su drame nastajale, ali i ostajao veran vlastitom utisku i intuiciji, koji su, u funkciji katalizatora, organizovali celinu ovog dramaturškog eseja. Hristić je vrstan poznavalac ne samo Čehovljevog dela, nego i dramske umetnosti uopšte. Zbog toga nije čudno da svoje teze izvodi u formi silogizama, koji nisu samo posledica pedagoške opreznosti, nego i stilski elementi kojima se čitalac temeljite uvodi u prostore kompletne čehovljevske drame.

Čehov je stvorio svet nezavisnih ljudskih bića i Hristić, već na prvim stranicama, upozorava da je istraživanje toga sveta tema njegove knjige. Međutim, ovo delo ima i drugi paralelni tok. Hristića isto tako interesuje i sam autor pomenutog sveta. Analizirajući Čehovljevu ličnost, on pokušava naći motive koji su velikog pisca doveli do dramaturškog modela koji nam je poznat. Taj postupak je proveden, bez pozitivističke bukvalnosti, nizom premisa do kojih dolazi, uprošćeno rečeno, antropološkom slojevitosti pri posmatranju pišeće ličnosti. Pitajte – »Šta je bio Čehov, genijalni pripovedač koji je pisao i drame, genijalni dramaturg koji je pisao i pripovedice, ili genijalni pripovedač i dramski pisac istrovremeno?« – prošireno je čak do dileme da li mu je književno stvaranje predstavljalo bekstvo iz medicine ili, obrnuto, da li je medicina Čehovu služila da pobegne iz »poroka« literarnog delanja? Rešenje ove dileme ne postoji i ovo, možda i nepotrebno, pitanje ostaje otvoreno. Bitnija su mesta u kojima knjiga prati radanje dramatičara u vrsnom pripovedaču. Hristić prepoznaće dramske elemente već u ranim proznim radovima i, principom komparacije, razmatra njihov uticaj na kasnije dramske rade. Čehov je bio prozaista, i nesuđeni romanopisac, po želji. Po predodređenosti i trenutku u kojem je živeo i stvarao, on je bio dramatičar. Iz često korišćenih citata pisama, vidimo da je za njega pisanje drama bilo neprestano odlaganje realizacije veće i složenije prozne forme – romana! Razlozi su, svakako, mnogobrojni. Jedan od očitijih je sam diktat vremena u kojem je Čehov živeo. Druga polovina devetnaestog veka za

rusku kulturu predstavlja ono što je za francusku bilo vreme klasicizma, englesku elizabetansku epohu... Uprkos pokušajima Petra Velikog i carice Jelisavete, javna gradska pozorišta dobila su svoju pravu funkciju i punu afirmaciju tek s afirmacijom javnog gradanskog života. (Primera radi, Moskovski hudozestveni teatar osnovan je 1898. godine.) Još značajniji podatak je atentat na cara Aleksandra II i diktatura Aleksandra III. Ta »olovna vremena« svakako su jedan od razloga što je Čehov svoje, neinerne, ličnosti stavljao u formu onih odnosa koje su, u konačnoj pozorišnoj materijalizaciji, nosili živi ljudi za žive ljudje! Bitno je istaći Hristićevu opasku da Čehov tretira egzistencijalnu a ne socijalnu problematiku. Razlog tome je u, takođe dobro uočenom, podatku da je pisac u isto vreme bio i lekar koji je čoveka posmatrao bez uobičajene sentimentalnosti, pa, logično, i prisrastnosti. Ovi podaci objašnjavaju i Čehovljevo suvereno vladanje melodramatskim scenama i, često začudujuće, žanrovska određivanje pojedinih dela.

Da bi nam pobliže objasnio karakteristike Čehovljeve dramaturgije i njeno mesto u istoriji ruske i svetske drame, Hristić izvodi skicu razvoja dramske književnosti u Rusiji. Ona se razvija u lancu Gribojedov, Gogolj, Turgenjev, Čehov. Naravno, to ne znači da se jedan pisac »radao« iz drugog. Turgenjeva i Čehova veže realistički dramski postupak. No, ovaj drugi ide dalje, zbog toga što njegov realizam nema elemenata patetičnog ili melodramatskog. Melodrama mu je isključivo sredstvo za postizanje ironije.

Sledeća važna teza koju Hristić postavlja jeste ona po kojoj je Čehovljeva, moderna, dramaturgija rođena iz romana. Taj postupak, koji Lukač naziva »romansiranje drame«, nije bio jednostran. Privatajući životnost likova i situacija, koje do tada obraduju jedino roman, i drama dozivljava modifikaciju u smislu vlastite forme. Za Čehovljevu dramatiku bitan je generalni pojam »veličanstvene dosade« (Hristić kaže: »Ništa se ne događa.«) Dramatična kod junaka »ivanova«, »Ujka Vanje«, »Tri sestre« ili »Višnjika« jeste njihova običnost! Ispravan je zaključak da je zrno originalnosti (i genijalnosti!) u Čehovljevom dramskom postupku u izbegavanju zamki u koje su uleteli Ibzen ili Strindberg. Te zamke sastojale su se u pokušajima da se salon, u kojem se drama odvija podigne do nivoa mitskog. Čehov insistira na njegovoj običnosti i u tim koordinatama traži elemente tragičnog. Idemo li malo dalje u razmišljanju, a Hristićeva knjiga nas neprestano na to navodi, mogli bismo postaviti hipotezu da je na takav dramaturški model uticaj izvršio i Dostojevski. Mihail Bahtin u »Problemima poetike Dostojevskog« razmišlja o pretvaranju salona u – trg!

Analizirajući prostor, Hristić salon tretira kao mesto na kojem se dešavaju najintimnije i najznačajnije scene za pojedinca ili grupu iz drame. Međutim, redovno se dešava da dileme, rešene ili postavljene u salonu, znače i njegovo razaranje u posrednom ili neposrednom smislu. Njegovi zidovi redovno pučaju. Intimni život junaka, tako, postaje nemoguć, a i u tome je klica tragičnog. On, kao i svi ostali prostori kod Čehova, nije poprište drame već drama sama. Hristić ume da čita didaskalije. Frazu da je »prostor ogledalo duše«, on humanizuje analizom opisa sobe Vojnickog. Karta Afrike nije zalatala na zid. Ona je neka vrsta otvora kroz koji je ujka Vanja nekada davno pokušao da beži u drugu vreme-prostornu dimenziju. Razmišljujući o »gustini naseljenosti scene«, Hristić se, zaključkom kako se čini »da na sceni ima više likova nego što u stvari jeste«, približava nekim aksiomima iz »Matematičke poetike« Solomona Markusa. Međutim, takva razmišljanja su argumentovana. Svetovi u Čehovljevim dramama su, u svojoj životnoj običnosti, intenzivno isprepleteni. Radnje se odvijaju simultano i u toj simultanosti nemoguće je odvojiti primarno od sekundarnog. Prividna amorfnost prostornog razmeštaja drame uzrokovanata je Čehovljevim kredom da »život ima zahteve koji su jači od zahteva dramske forme«.

U Čehovljevoj dramaturgiji vreme je jedan od najznačajnijih instrumenata kojim se otkrivaju ljudske sudbine. Poput delfina, koji iskače iz vode, njegove drame izravljaju iz sveukupnosti vremena i u nju se vraćaju. Kao i pri razmišljanju o prostoru, Hristić i značaj vremenske kategorije gradi na suprostavljanju klasicizma i samom Aristotelu. On pravi vrlo opipljiv protot vremena, koji je često izlomljen u višegodišnjim periodima. Veliku dramsku funkciju pri tome igrat smena godišnjih doba. Ta priroda neumitnost organizuje ritam ciklusa rada i umiranja i, životno i spontano, postiže kosmičku dimenziju.

Čehov je bio revolucionar ne samo dramske forme, nego i pozorišne umetnosti uopšte. Koristeći iskustva romana, on je razbio kompaktnost klasičnog dramskog karaktera. Uveo je u dramu psihološku složenost i razdvojio dramsku funkciju od karaktera, koji je njen nosilac. Ali, on je junacima vratio i nešto od klasičnog jedinstva – simbol. Neka bude dovoljan primer višnjika, iz istoimene drame, koji lica okuplja gotovo nevidljivom, ali i neobično snažnom kohezionom snagom. Na Čehovljevin delima počela je da se rada i jedna nova grana u umetnosti pozorišta – režija. Prvi veliki reditelji, kao što su Stanislavski, Njemirović, Dančenko ili Mejerholjd, kalili su se na njegovim dramama.

Ne želeći da bude do kraja eksplicitan, Hristić na poslednjim stranicama knjige, jednostavno, pobrojava osnovne karakteristike Čehovljevog dramaturškog postupka. Na čitaocu ostaje da odredi gde se taj opus nalazi u trenutku kada se korice ove knjige sklope.

DR NECA JOVANOV: „TEORIJSKA KONCEPCIJA SAMOUPRAVLJANJA“, „Naučna knjiga“, Beograd 1981. Piše: Radivoj Stepanov

Sudeći po broju bibliografskih jedinica, poslednja decenija beleži upadljiv porast literature jugoslovenskih autora o socijalističkom samoupravljanju. Ova literatura je pisana i publikovana različitim povodima. Često po »narudžbenici« aktuelnog političkog trenutka, ili zbog hitnih potreba za

uvodenjem nastavnih programa i predmeta iz ove oblasti. Čini se, međutim, da je najčešći razlog bio – добри finansijski izgledi kako za autora, tako i za izdavača. Znatno ređe je ova literatura nastala iz čistog afiniteta i duže ozbiljne naučne preokupacije autora pojedinim vidovima i procesima u socijalističkom samoupravljanju u Jugoslaviji.

Literatura o socijalističkom samoupravljanju, nastala po zadatku političkog imperativa, kretala se po »površini« samoupravne zbilje, prekomerno se unoseći ili u odbranu onog što jeste, ili u navijanje za ono što treba da bude. Radovi, produkovani za potrebe srednjeg i visokog obrazovanja i vaspitanja (učebnici i sl.), karakterišu se citatološkim sivilom i enciklopedijskim sadržajem, koji već od XVII veka u Dalambera i Didroa nije originalan, a za nastavne potrebe – metodološkom neprihvatljivošću. Kada je motivacija nastanka priloga i radova o socijalističkom samoupravljanju – tržišna konjunktura, monografska obrada dotalica se teme ponekad samo naslovom, pri čemu je prisutstvo pravog kritičkog izraza, onog što je bilo i što jeste, pažljivo izbegavano. Zajedničko, a paradosalno za ovu literaturu, jeste: bezličnost, neprepoznatljivost ličnog stava i namere – šta autor želi da izradi i ostvari predajući svoje delo javnosti; bez čega, u krajnjoj liniji, nema ni pravog stvaralaštva i originalnosti.

Knjiga *Teorijska koncepcija samoupravljanja* baš izrazitim ličnim stvom, mišljenjem i ambicijom autora Nece Jovanova da uzneniri adresate, radikalno nadilazi prethodno pomenute opšte nedostatke ovake literature. Autor to i eksplicira: »Pisanjem *Teorijske koncepcije samoupravljanja* imao sam, pre svega, namere i ambicije da (1) uznenim one koji su (samo) zadovoljni stanjem teorijske koncepcije i prakse samoupravljanja, (2) da uvezam nemir onih koji nisu zadovoljni stanjem teorijske koncepcije i prakse samoupravljanja i (3) da se taj uvećani nemir, uslovijen nezadovoljstvom postojećeg stanja, pretvorи u zajedničku stvaralačku aktivnost na daljem razvoju teorijske koncepcije i prakse samoupravljanja.« (VII) I kako već takvom maniru neskrivanja nezadovoljstva »stanjem teorijske koncepcije i prakse samoupravljanja, kao specifičnog oblika socijalne revolucije u Jugoslaviji« odgovara, autor, širokim gestom doslednosti, poziva javnost da reaguje na njegovu koncepciju i uveća njegovo sadašnje nezadovoljstvo onim što je u njoj napisao.« (VIII)

Prihvatajući upućeni poziv, trebalo bi naglasiti da je nemoguće, samo nekoliko dana posle izlaska knjige, sagledati koliko je ona postigla u pravcu »uznemiravanja samozadovoljnja«, kao i uznemiravanja onih koji već »nisu zadovoljni«. Takođe je nemoguće sagledati i efekte »udruživanja« stvaralačke aktivnosti pozvanih da rade na »daljem razvoju teorijske koncepcije i prakse samoupravljanja«, tim pre što autor nije ni skicirao mostove takvom zajedništvu. Veza s autorom ostaje, kao Prokrustova postelja, samo prikaz i reagovanja na dobre i one druge strane napisane u knjizi.

Međutim, oprez nije suvišan ni u tom slučaju. Autor, naime, u nastavku svog komentara u predgovoru knjige, elegantnim potezom skreće pažnju na to da njemu do uvećanja nezadovoljstva, ukazivanjem na slabosti knjige, ipak nije mnogo stalno. On otvoreno upozorava na to da i za ostvarene domете i na »neočekivano visoko vrednovanim ključnim delovima knjige« treba da zahvali, i da iza toga stope pozname ličnosti i priznati autorti naše političke i naučne javnosti: A. Grlićev, K. Gligorov i drugi, i Z. Vidaković, koji je istovremeno i recenzent knjige. Takvim upozorenjem se implicativno sugerira da eventualne slabosti u knjizi mogu biti samo marginalne, a da pri njihovom iznošenju i razlaganju treba ipak voditi računa o jednoj, dobra oveštaloj, istini da i »nad popom ima pop«.

Knjiga *Teorijska koncepcija samoupravljanja* komponovana je u tri dela.

Šta, prema rečima autora, sadrži prvi deo? »Prvi deo sadrži teorijsko rešavanje nekih metodoloških problema i pristup i objašnjenje teorijske koncepcije samoupravljanja.« (7) »Teorijsko rešavanje metodoloških problema ovom prilikom je posebno značajno. Od rešavanja teorijski spornih metodoloških problema zavisi određivanje metodološkog pristupa teorijskoj koncepciji, a od metodološkog pristupa i sama teorijska koncepcija samoupravljanja.« (1) I tako dalje, i tako dalje... Prvi deo, verovatno zbog toga, nosi naslov: »Moguće teorijsko rešavanje nekih metodoloških problema teorijske koncepcije samoupravljanja i koncepiran je u pet odjeljaka međusobno slabe tematske koherencije. To su: Pojam (značenje) i sadržina teorijske koncepcije samoupravljanja, Vrednosna orijentacija komunističkog i radničkog pokreta, socijalizam kao svetski proces ili svetski sistem, Praksa kao kriterijum istine i mišljenje kao argument, Osnov i način nastajanja teorijske koncepcije samoupravljanja.«

Pri istoj koncepciji mišljenja, slabosti u prvom delu pokazuju se kao indikativne i kasnije, u drugom i trećem delu knjige, očekivane. Autor, naime, teorijsku koncepciju samoupravljanja stilizuje kao istorijski proces koji »treba da bude«, a »ne nešto što već sada jeste«. (2), da bi zatim svoje napore utopio u, ne baš neophodnom, razgraničavanju teorijske, političke i ustavnopravne koncepcije samoupravljanja. Društvena zbilja pokazuju uvek da ono što je neizbežno, nosi u sebi i ono što treba da bude. Logika istorijskog procesa koji treba da bude, u autorovoj *Teorijskoj koncepciji samoupravljanja* bi trebalo da ima uporište u genezi klasnih oblika radničkog pokreta kroz dijalektiku istorije – oslanjajući se na praksu, putem koje se izvodi istorijski prekorak iz klasnog društva u društvo prelaznog perioda, iz predistorije – u samoupravljanje. Tako se ni praksa ne bi ispoljila samo kao verbalno »jedini kriterij istine« (19), već i kao osnovna kategorija ljudske stvarnosti, kao nešto jedinstveno i svojstveno samo čoveku, po čemu sve ljudske tek postaje moguće – pa time i društveno samoupravljanje.

Šta autor namerava u drugom delu? »Drugi deo je najobimniji; on zapravo sadrži teorijsku koncepciju samoupravljanja i njegova bitna obeležja. U ovom delu najpre sam tragač za odgovorom na pitanje – šta samoupravljanje teorijski jeste i kako bi u praksi, kao istorijski proces, trebalo da se ostvarije? Zatim sam tragač za odgovorom na pitanje – koja su teorijski poželjna i realno moguća bitna obeležja samoupravljanja? Odgovor na ova pitanja je sadržinski deo teorijske koncepcije samoupravljanja uopšte, i posebno na pitanje šta samoupravljanje teorijski jeste i šta bi u praksi, kao istorijski proces, trebalo da bude.« (7) Drugi deo knjige, inače, nosi naslov: *Teorijska koncepcija samoupravljanja i njegova bitna obeležja*, a podebeljen je u dva poglavja: Pokušaj traženja ovogora na pitanje šta samoupravljanje